

УДК 341.9

Дар'я Мінченко,*магістр міжнародного бізнес права
Лондонського університету Королеви Марії,
юрист Юридичної фірми «Юрлайн»*

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС УЧАСНИКІВ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ У СПРАВАХ ПРО ВИЗНАННЯ ТА ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ІНОЗЕМНИХ СУДІВ В УКРАЇНІ

Наукову статтю присвячено встановленню суб'єктного складу цивільних справ про визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні. Досліджено процесуальний статус учасників даної категорії цивільних справ, визначено обсяг їхніх процесуальних прав та обов'язків. У статті встановлено перелік та сформульовано визначення кожного із суб'єктів провадження з визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні.

Ключові слова: цивільний процес, іноземний елемент, учасники судового процесу, процесуальний статус, судові рішення, іноземний суд, визнання та виконання рішення.

Постановка проблеми. Питання про суб'єктний склад у справах про визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні законодавчо належним чином не вирішено та є одним із найменш опрацьованих у юридичній літературі.

У ст. 26 ЦПК України, що закріплює перелік осіб, які беруть участь у справі, взагалі не згадуються особи, які беруть участь у даній категорії цивільних справ. У зв'язку з тим, що визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні є самостійним видом провадження в цивільному судочинстві, до нього не можуть бути застосовано положення ч. 1, 2 ст. 26 ЦПК України стосовно суб'єктного складу справ позовного, наказного та окремого провадження.

Норми Розділу VIII ЦПК України також не містять чіткої відповіді на питання про склад осіб, що беруть участь у справах про визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні. У даному розділі, у Главі 1, присвяченій справам про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду, йдеться лише про особу, що подає клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду та боржника, а у Главі 2, що визначає порядок визнання рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню, вказані лише заінтересовані особи, при цьому заінтересованою особою називається як особа, яка звертається до суду з клопотанням про визнання рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню (ч. 1 ст. 400 ЦПК України), так і інша сторона у справі, якій суд пропонує подати можливі заперечення проти цього клопотання (ч. 1 ст. 401 ЦПК України).

Немає єдності у питанні визначення суб'єктного складу справ про визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні й у судовій практиці. У справах про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду суди часто називають учасників судового про-

вадження стягувачем та боржником [1; 2]. Проте частіше трапляються такі судові рішення, де особа, яка звернулася з клопотанням про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду, названа заявником [3; 4; 5]. У Постанові Пленуму Верховного Суду України від 24.12.1999 № 12 «Про практику розгляду судами клопотань про визнання й виконання рішень іноземних судів та арбітражів і про скасування рішень, постановлених у порядку міжнародного комерційного арбітражу на території України» щодо вказаних суб'єктів одночасно використовуються як термін «стягувач», так і термін «заявник». Вказане зумовлює актуальність та необхідність наукового дослідження проблеми визначення процесуального статусу учасників судового процесу у справах про визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питанню про суб'єктний склад та процесуальний статус учасників цивільних справ про визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні приділено недостатньо уваги в юридичній науці. Лише окремі аспекти даної проблеми висвітлювалися у працях таких науковців, як: В. А. Бігун, М. М. Богуславський, О. І. Євтушенко, Р. В. Зайцев, О. Кармаза, В. В. Комаров, С. Г. Кузьменко, М. О. Лев, Н. І. Маришева, Ю. Д. Притика, А. О. Філіп'єв, Т. Я. Фортуна, С. Я. Фурса, Г. А. Цірат, Ю. В. Черняк, М. Й. Штефан та ін. Однак остаточно проблема визначення процесуального статусу суб'єктів судового провадження з визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні залишається невирішеною.

Метою даної наукової статті є встановлення суб'єктного складу та визначення процесуального статусу учасників цивільних справ про визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні.

Виклад основного матеріалу. Терміни «стягувач» та «боржник» застосовувалися до учасників справ про визнання та виконання в Україні іноземних рішень у Законі України від 29 листопада 2001 року «Про визнання та виконання в Україні рішень іноземних судів». Відповідно до визначення, що містилося у даному законі, стягувач – будь-яка фізична або юридична особа, на користь чи в інтересах якої постановлено рішення іноземного суду і яка звертається з клопотанням про його визнання та виконання на території України; боржник – будь-яка фізична або юридична особа, яка за рішенням іноземного суду зобов'язана виконати певні дії на користь чи в інтересах стягувача. Однак вказаний закон втратив чинність, а тому немає достатніх правових підстав для того, щоб продовжувати використання закріпленої в ньому термінології. Водночас використання терміна «стягувач» для позначення особи, яка звертається до суду з клопотанням про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду все ж трапляється в науковій літературі [6, с. 1099].

Взагалі, стягувач і боржник – це сторони виконавчого провадження. Як закріплено у ст. 15 Закону України «Про виконавче провадження», стягувачем є фізична або юридична особа чи держава, на користь чи в інтересах яких видано виконавчий документ. Боржником є визначена виконавчим документом фізична або юридична особа, держава, на яких покладається обов'язок щодо виконання рішення. Із цього положення виходив і Конституційний Суд України, зазначивши у своєму Рішенні від 31 травня 2011 року № 4-рп/2011 у справі № 1-18/2011 за конституційним зверненням громадянки Сіногіної Ірини Іванівни щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 376 у взаємозв'язку зі статтями 151, 152, 153 Цивільного процесуального кодексу України, що статусу стягувача і боржника сторони набувають після відкриття виконавчого провадження як у разі виконання рішення суду, яким закінчується судовий розгляд справи, так і у разі виконання ухвали суду про забезпечення позову. Відповідний підхід простежується й у нормах ЦПК України. Так, відповідно до ч. 2 ст. 368 ЦПК України за видачею виконавчого листа може звернутися особа, на користь якої ухвалене судове рішення. Стягувачем така особа не названа. Водночас після видачі виконавчого листа у разі необхідності виправити помилку, допущену під час його оформлення або видачі, чи визнати виконавчий лист таким, що не підлягає виконанню, до суду вже може звернутися стягувач (ч. 2 ст. 369 ЦПК України). Отже, з аналізу норм ЦПК України можна зробити висновок, що стягувачем у цивільному процесі вважається особа, на користь якої не лише було ухвалене судове рішення, а й було видано виконавчий документ.

У зв'язку з вищевказаним особу, яка подає клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду, необхідно називати не стягувачем, а заявником. Термін «стягувач» може використовуватися лише

стосовно особи, якій вже надано дозвіл на виконання іноземного судового рішення на території України. Стосовно іншого суб'єкта у цій категорії цивільних справ варто застосовувати законодавчо визначений термін «боржник».

Певні запитання породжує й проблема визначення суб'єктного складу у справах про визнання рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню. Як уже зазначалося, у ЦПК України до всіх учасників даного провадження застосовується термін «заінтересовані особи», що може викликати плутанину у визначенні процесуального статусу таких суб'єктів.

У судовій практиці особу, яка звертається до суду з клопотанням про визнання рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню, частіше всього називають заявником, а іншого учасника – заінтересованою особою [7; 8]. В якості заінтересованих осіб до цих справ, як правило, залучаються учасники судового процесу в іноземному суді (наприклад, у справах про позбавлення батьківських прав – особа, позбавлена батьківських прав стосовно дитини), органи державної влади чи місцевого самоврядування, які уповноважені здійснювати реєстрацію прав, фактів чи станів, встановлених іноземним судовим рішенням, або інші органи чи особи, від яких залежить реалізація (не пов'язана з примусовим виконанням) іноземного судового рішення на території України.

Як і в інших видах проваджень у цивільному судочинстві, особи, які беруть участь у справах про визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні, можуть брати участь у цивільній справі особисто або через представника. Можливість мати представника у справі широко використовується у судовій практиці під час розгляду судами даної категорії справ, особливо учасниками процесу, які є іноземцями.

Спірним є питання стосовно можливості залучення до участі у справах про визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні таких процесуальних суб'єктів, як треті особи. Так, С. Я. Фурса та О. І. Євтушенко вказують, що якщо в процесі розгляду справи арбітражним судом не брала участь третя особа, то така особа все-таки має право заперечувати проти його визнання судом України, оскільки наступний регресний позов буде порушувати її права [9, с. 241].

З приводу даної точки зору варто зауважити таке. Як закріплено у ч. 1 ст. 26 ЦПК України треті особи є особами, що беруть участь у справах позовного провадження. Хоча деякі науковці й наполягають на можливості запровадження інституту третіх осіб і в інших провадженнях, зокрема в окремому провадженні [10, с. 28], наказному провадженні [11, с. 16] чи виконавчому провадженні [12, с. 85], все ж треба зауважити, що третіми особами є лише ті суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин, які вступають у цивільний процес, втручаючись у спір про право, який виник між сторонами та з приводу якого вже відкрито судовий процес. За відсутності спору про право та спірних правовідносин як предмета судового розгляду не може бути

таких суб'єктів цивільного процесу, як сторони та треті особи. Як справедливо зазначається в юридичній літературі, хоча треті особи й не беруть участі у формуванні первісного спірного матеріального правовідношення, у зв'язку з тим, що вони включаються у цивільно-правовий спір, їхня участь можлива лише в порядку позовного провадження [13, с. 113].

Тому навіть у тому разі, коли рішення іноземного суду ухвалювалося в порядку позовного провадження, його визнання та надання дозволу на виконання на території України відбувається за іншою процедурою, відмінною від позовного провадження. Для цієї процедури характерною ознакою є відсутність спору про право, а отже, й таких суб'єктів, як треті особи. Відповідно до п. 12 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24.12.1999 № 12 «Про практику розгляду судами клопотань про визнання й виконання рішень іноземних судів та арбітражів і про скасування рішень, постановлених у порядку міжнародного комерційного арбітражу на території України» клопотання про визнання й виконання рішень іноземних судів (арбітражів) суд розглядає у визначених ними межах і не може входити в обговорення правильності цих рішень по суті, вносити до останніх будь-які зміни. Тобто український суд не втручається у вирішення спору про право між сторонами, оскільки цей спір вже вирішено іноземним судом.

Процесуальні права та обов'язки осіб, які беруть участь у справах про визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні, варто поділяти на загальні та спеціальні. Загальні права та обов'язки закріплені у ст. 27 ЦПК України. До них належить право знайомитися з матеріалами справи, робити з них витяги, знімати копії з документів, долучених до справи, одержувати копії рішень, ухвал, брати участь у судових засіданнях, подавати докази, брати участь у дослідженні доказів, задавати питання іншим особам, які беруть участь у справі, а також свідкам, експертам, спеціалістам, заявляти клопотання та відводи, давати усні та письмові пояснення судові, подавати свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду, і заперечення проти клопотань, доводів і міркувань інших осіб, користуватися правовою допомогою, знайомитися з журналом судового засідання, знімати з нього копії та подавати письмові зауваження з приводу його неправильності чи неповноти, прослуховувати запис фіксування судового засідання технічними засобами, робити з нього копії, подавати письмові зауваження з приводу його неправильності чи неповноти, оскаржувати рішення і ухвали суду, користуватися іншими процесуальними правами, встановленими законом. На них також покладається обов'язок добросовісно здійснювати свої процесуальні права і виконувати процесуальні обов'язки.

Спеціальні права осіб, які беруть участь у справах про визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні, мають обмежений перелік. Учасники даної категорії цивільних справ не можуть розпоряджатися предметом

матеріально-правового спору (змінювати предмет позову, збільшувати чи зменшувати розмір вимог, укласти мирову угоду), оскільки розмір присудженого чітко визначений іноземним судовим рішенням та не може бути змінений українським судом навіть у разі, якщо обидві сторони процесу із цим погоджуються.

У судовій практиці трапляються випадки, коли заявник у процесі розгляду справи українським судом подає клопотання про зміну суми стягнення у зв'язку зі збільшенням курсу валюти, у якій присуджено стягнення іноземним судом, до української гривні чи нарахуванням відсотків, передбачених іноземним судовим рішенням. Втім, і такі дії заявника не можна вважати зміною предмета спору. Наочним прикладом є Постанова Верховного Суду України від 26 жовтня 2016 року у справі № 759/16206/14-ц. У справі, яка була предметом перегляду Верховного Суду України, стягувач у клопотанні просив надати дозвіл на примусове виконання рішення іноземного суду, зазначивши суму збитків в іноземній валюті з визначенням еквіваленту в національній валюті на час розгляду клопотання судом першої інстанції – 29 січня 2015 року, а також складні відсотки, обрахувавши їх розмір в іноземній валюті з визначенням еквіваленту в національній валюті на вказану дату [14]. В окремій думці до цієї постанови судді Верховного Суду України В. І. Гуменюк та В. М. Сімоненко слушно зауважили, що не можна вважати частковим задоволенням клопотання про визнання та виконання іноземного судового рішення, зазначення в ухвалі, постановленій за наслідками розгляду цього клопотання, вказівки про стягнення судом грошових коштів у сумі меншій, ніж вказано у клопотанні, так само як і не можна вважати виходом за межі заявлених вимог стягнення судом грошової суми більшої, ніж зазначено в клопотанні. У такій категорії справ суд вирішує питання не про стягнення певної суми грошових коштів, а про дозвіл на виконання та території України іноземного судового рішення, в якому сума стягнення вже вказана. Сума стягнення в судовому процесі в українському суді не підлягає обговоренню чи зміні на розсуд сторін чи суду. Тому будь-які вказівки у клопотанні стягувача про суму стягнення є лише тлумаченням положень іноземного судового рішення стороною стягувача, яке для суду має виключно рекомендаційний характер [15].

Водночас, виходячи з принципу диспозитивності цивільного судочинства, заявник не позбавлений права відмовитися від свого клопотання, хоча це прямо й не передбачено законом. Кожна особа, яка ініціювала цивільний процес на захист власних прав та інтересів, повинна мати можливість відмовитися від такого процесу, якщо вона цей інтерес втратила або він був задоволений у позасудовому порядку. У зв'язку із цим є необхідність закріплення у ЦПК України права заявника відмовитися від клопотання про визнання та виконання рішення іноземного суду в Україні.

Спеціальним правом боржника у справах про надання дозволу на примусове виконання

рішення іноземного суду та заінтересованої особи у справах про визнання рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню, є право на подання заперечення проти клопотання заявника. Реалізація цього права обмежена процесуальним строком – один місяць після отримання від суду повідомлення про надходження відповідного клопотання. Жодних зустрічних вимог до заявника боржник заявляти не вправі, оскільки такі вимоги не можуть бути предметом розгляду суду в даній категорії цивільних справ.

Висновки

Висновки наукового дослідження і перспективи подальших розробок у даному напрямі. Таким чином, особами, які беруть участь у справах про визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні, є: заявник та боржник – у справах про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду, та заявник і заінтересована особа – у справах про визнання рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню. Вказані суб'єкти можуть брати участь у цивільному процесі особисто або через свого представника.

Заявник – це особа, на користь якої ухвалено рішення іноземного суду і в інтересах якої подається клопотання про визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні. Даний процесуальний статус має особа як у разі її звернення із клопотанням про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду, так і у разі подання нею до суду клопотання про визнання рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню.

Боржник – це особа, яка за рішенням іноземного суду, що підлягає примусовому виконанню на території України, зобов'язана виконати певні дії на користь чи в інтересах заявника.

Заінтересована особа – це особа, яка бере участь у справах за клопотаннями про визнання рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню, на території України. В якості заінтересованих осіб у цих справах залучаються учасники судового процесу в іноземному суді (наприклад, у справах про позбавлення батьківських прав – особа, позбавлена батьківських прав стосовно дитини), органи державної влади чи місцевого самоврядування, які уповноважені здійснювати реєстрацію прав, фактів чи станів, встановлених іноземним судовим рішенням, або інші органи чи особи, від яких залежить реалізація (не пов'язана з примусовим виконанням) іноземного судового рішення на території України.

Проведення з визнання та надання дозволу на виконання на території України відбувається за судовою процедурою, відмінною від позовного провадження. Для цієї процедури характерною ознакою є відсутність спору про право, а отже, й таких суб'єктів, як сторони та треті особи.

Процесуальні права та обов'язки осіб, які беруть участь у справах про визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні, варто поділяти на загальні та спеціальні. Загальні

права та обов'язки цих осіб закріплені у ст. 27 ЦПК України. Спеціальним правом заявника є право на будь-якому етапі розгляду справи відмовитися від свого клопотання, що матиме процесуальним наслідком закриття провадження у справі. Вказане право логічно випливає зі змісту принципу диспозитивності цивільного судочинства (ст. 11 ЦПК України), хоча прямо й не закріплене в законі. Тому пропонується доповнити статтю 395 ЦПК України частиною 10 такого змісту: «10. Заявник має право протягом усього часу розгляду справи відмовитися від клопотання, що має наслідком закриття провадження у справі», а також статтю 401 ЦПК України – частиною 10 аналогічного змісту.

Спеціальним правом боржника у справах про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду та заінтересованої особи у справах про визнання рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню, є право на подання заперечення проти клопотання заявника.

Учасники провадження про визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні не мають права розпоряджатися предметом спору (збільшувати або зменшувати розмір стягнення, змінювати предмет або підставу вимоги, укласти мирову угоду), оскільки розмір присудженого чітко визначений у рішенні іноземного суду та не може бути змінений українським судом.

Список використаних джерел:

1. Ухвала Дніпровського районного суду м. Києва від 07 серпня 2015 року у справі № 755/6749/15-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/52727085>.
2. Ухвала Дніпровського районного суду м. Києва від 22 червня 2015 року у справі № 755/7903/15-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/50234900>.
3. Ухвала Солом'янського районного суду м. Києва від 15 червня 2015 року у справі № 760/11060/15-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/49488295>.
4. Ухвала Херсонського міського суду Херсонської області від 28 квітня 2016 року у справі № 766/1892/16-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57486010>.
5. Ухвала Малинівського районного суду м. Одеси від 28 березня 2016 року у справі № 521/5912/16-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56996253>.
6. Курс цивільного процесу : підручник / [В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін.] ; за ред. В. В. Комарова. – Х.: Право, 2011. – 1352 с.
7. Ухвала Вінницького міського суду Вінницької області від 16 березня 2015 року у справі № 127/4317/15-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43177115>.
8. Ухвала Сколівського районного суду Львівської області від 27.05.2016 року у справі № 453/506/16-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58228905>.

9. Фурса С.Я. Цивільний процес України: Проблеми і перспективи : науково-практичний посібник / С.Я. Фурса, С.В. Щербак, О.І. Євтушенко. – К.: видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2006. – 448 с.

10. Шакарян М.С. Участие третьих лиц в советском гражданском процессе / М.С. Шакарян. – М.: ВЮЗИ, 1990. – 36 с.

11. Бобровник О. В. Треті особи в цивільному процесі : автореф. дис... канд. юрид. наук / О.В. Бобровник. – К., 2009. – 21 с.

12. Сульженко Ю. Захист прав та охоронюваних законом інтересів третіх осіб у цивільному процесі / Ю. Сульженко // Право України. – 2005. – № 3. – С. 80–86.

13. Цивільний процес : підручник / за заг. ред. Р.М. Мінченко; ред. І.В. Андронов. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2016. – 756 с.

14. Постанова Верховного Суду України від 26 жовтня 2016 року у справі № 759/16206/14-ц (пров. № 6-1197цс16) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/914DB29D93BD1392C2258097004A26AA](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/914DB29D93BD1392C2258097004A26AA).

15. Окрема думка суддів Верховного Суду України В.І. Гуменюк та В.М. Сімоненко у справі № 759/16206/14-ц (пров. № 6-1197цс16) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/914DB29D93BD1392C2258097004A26AA](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/914DB29D93BD1392C2258097004A26AA).

Научная статья посвящена установлению субъектного состава гражданских дел о признании и исполнению решений иностранных судов в Украине. Исследован процессуальный статус участников данной категории гражданских дел, определен объем их процессуальных прав и обязанностей. В статье установлен перечень и сформулировано определение каждого из субъектов производства по признанию и исполнению решений иностранных судов в Украине.

Ключевые слова: гражданский процесс, иностранный элемент, участники судебного процесса, процессуальный статус, судебное решение, иностранный суд, признание и исполнение решения.

The scientific article is devoted to establishment of parties' legal status of civil cases on recognition and enforcement of foreign courts' judgements in Ukraine. Procedural status of participants of this category of civil cases is investigated, and a volume of their procedural rights and duties is determined. The article sets out the list and formulates a definition for each of the parties of proceedings on recognition and enforcement of foreign courts' judgements in Ukraine.

Key words: civil proceedings, foreign element, parties of court proceedings, procedural status, judgement, foreign court, recognition and enforcement of judgment.

